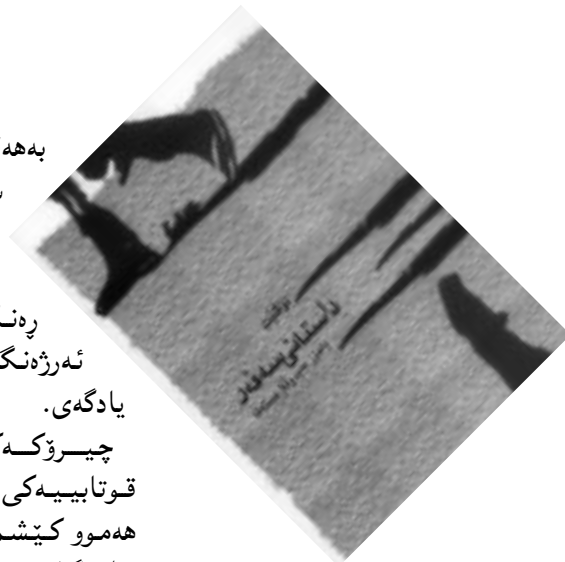

بهه لکراوه یی لیبگه راوه تا
شوینگاتی مه به ست و
ئینجا دهستی کردووه
به نووسینه وهی وینه
رهنگا ورهنگه کسانى
ئه رژه نگى و راستیى ناو
یادگه ی.

چیرۆکه که به و شیوه یه یه:
قوتابییه کی زانکو دهرئه نجامی ئه و
هموو کیشمه کیشم و ناله بارى و
به له نگازی و ناکۆکیانیه که
شوینگایان قووخ کردووه و،
دهرئه نجامی هیثی نه کردنی هیچ
ئاینده یه کی سپی و دهرئه نجامی
دهرک کردن به داهاتوویه کی ره شتر له
ئیسستا دواى دردوونگی و
شیکار کردنی هاو کیشه کان، بریاری
جیهیشتنی ولات ده دا.

رۆشنه که سه فه ره بریتیه له
«جیهیلتانی خالتیک» له پیناو
گه یشتن به «خالتیکی دی» بو
به دهسته پینان و پیکانی مه به ستیک
یان چهنده مه به ستیک. له زهمه نی
ئیسستا و له دنیای ئیسستاماندا
دوو جوړ له پرۆسه ی سه فه رکردن ههن،
یه که میان: له بوته و چوارچیه یه کی
یاساییدا خو ی ده نوینى.
دووهمیشیان: سه فه ری ره شه، یان
سه فه ری نایاسایى.

ههر یه کپیک له ئیمه ده زانی که
ههردوو جوړ له سه فه ره تژین له ترس.
ئه گهر باس له ترسی هاو به شی نیوان

«خویندنه وه یه ک بو ترسه کانی
سه فه ری موسافیریکی ره ش»
«داستانی سه فه ره» نوؤلیتیه کی برى
نووسه ره «باهۆز عه بدو لالا» یه له
سالى ۲۰۰۵ له لایهن ده زگای «نما»
چاپ و بلاو کراوه ته وه.

«داستانی سه فه ره» فیلمیه کی
دۆکیۆمێنتیه به وشه. وینه و
حه قیقه تی ریگاییه کی پیچاوپیچی
ترسناکمان پی نشان ده دا که پر و
بارگاوییه به ترسی ره ش و هه ناسه ی
ره ش و دهر بازبوونی ره ش. یه کیکه
له و چیرۆکانه ی که له راستیه وه
هه لقو لاون و له نیو هه زاران چیرۆکی
له و جووی زا ره کی کراوه ته کتیب.

نووسه ره به پیچه وانیه هه موو ئه و
پاکردووه ره شانیه که له نیوانى
ساله کانی ۱۹۹۰-۲۰۰۰ به
ریگای قاچاغ و نایاسایى سه فه ریان
کردووه، کامییرای یاده وه ری
داگیرساندووه و هه میشه

داستانی سه فه ره

لیدوانى: زانا خه لیل
(ئه لمانیا)

ههردوو جوړ له ډاګردن (سه‌فه‌ر) بکه‌ین نه‌وا یه‌کړاست کاره‌ساتی هۆیه‌کانی گواستنه‌وه‌مان دپته‌وه یاد. له‌سه‌فه‌ری سپیدا و له‌سه‌فه‌ری نایاساییشدا ترس هه‌یه، ترس له وه‌رگه‌رانی نۆتۆم‌بیل و که‌وتنه‌ خواره‌وه‌ی فرۆکه و نغروبوونی که‌شتی و لادانی شه‌مه‌نده‌فه‌ر له‌سه‌ر سککه و رووخانی پرد و... تاد.

به‌لام ترس و پرس و گومان له نۆقلیتی «داستانی سه‌فه‌ر» که سه‌فه‌ریکی ره‌شی نایاساییه، ترسیکی زور جیاتره له ترسی سه‌فه‌ری سپی و هه‌ندئ جار له‌سه‌فه‌ره ره‌ش و نایاساییه‌کانیش.

دوای خویندنه‌وه‌ی نه‌و کتیبه ده‌گه‌يته راستییه‌ک که بنیاد و پیکهاته‌ی هه‌بکه‌ل و دروستبوونی نه‌و سه‌فه‌ره، ترسه. بیرۆکه‌ی خولقانی سه‌فه‌ره‌که له ترسه‌وه سه‌ر هه‌لده‌دا. دوای زنجیره‌یه‌ک له ناشووب و ده‌رته‌نجامی ترس دل‌ه‌راوکت له ناینده‌و ناله‌باری باری ئابووری و ناسه‌قامگیری دۆخی سیاسی و ره‌تکرده‌وه‌و یاخی بوون له ترادیسوون و هه‌موو کولتوور و عورفه‌کان، بیرۆکه‌ی ډاګردن لای نه‌وه‌یه‌ک دروست ده‌کا که که‌سی یه‌که‌می ده‌قه‌کش ده‌گریته‌وه.

له لاپه‌ره ۴۱ نۆقلیته‌که‌دا نووسه‌ر ده‌نوسئ: «به‌لام کوا ناینده‌ی ژیان له‌م ولاته؟» هه‌روه‌کو له لاپه‌ره ۶۴ ده‌لئ: «وه‌للا گه‌وره‌م سه‌د جاری دیکه ره‌وانه‌ی زاخۆمان بکه‌نه‌وه، هه‌ر ده‌گه‌ریینه‌وه، چونکه عی‌راق جی‌گای ژیانی تیدا نه‌ماوه، هه‌موو به‌ها پیروزه‌کان له‌ژیر پیلان... تاد.»

بی‌گومان نه‌و پرسیارانه یاخود نه‌و ویست و پرسانه ناکامی کرده‌وه و رووداوه‌کانه له روانگه و تی‌رامان و

جیهان‌بینی و خویندنه‌وه‌ی واقعی له‌لایه‌ن نووسه‌ر خوئی و نه‌و زه‌مه‌ن و جی‌گایه‌ی که تیدا ژباوه. ئیمه له‌سه‌رمان پنیوست ده‌بئ که بپرسین: بوچی به‌پیچه‌وانه‌ی ناینده‌یه‌کی گه‌شه، ناینده‌یه‌کی ره‌ش چاره‌په‌مانه؟ «به‌ده‌م په‌وه له نه‌مۆسفی‌ری کولتیر و نه‌کادیمیا و خویندن له هه‌ولیر ده‌واين، نای که پیس و نارپکه، که‌سی نییه خه‌مخوری چاکسازیه‌کانی به‌ها‌دارترین چینی کۆمه‌لگا بئ. ل ۴».

له هه‌موو دنیا‌دا که‌سانیک سه‌رقالی هیلاکی و ماندووبوونی خویندن تا له ناینده‌دا شوینیکی ئارام به ده‌ست بپین و له‌ناو کارپکی باشدا دابینی ناینده‌و گوزهران و بژپوکی سه‌رووی خه‌راپ بکه‌ن، که‌چی له کوردستانی نه‌و کاتدا، دوای ته‌واو‌کردنی خویندن ده‌وايه به دوای کاسبیه‌کی نویدا بگه‌ریت.

ترس له کولتووره عه‌شائیره‌کان و دوژمن‌داری یان نه‌بوونی نازادییه‌کانی تاک، نووسه‌ر وه‌کو هه‌ر هاوولاتییه‌کی تری هه‌ولیر به رپکه‌وت، له سه‌راتاشخانه دپته‌ ده‌رئ «به‌ر له په‌رینه‌وه‌مان بو لای نه‌خۆشخانه‌ی خانزاد، بوو به تقه و ده‌ست‌پژ، چی گولله‌ی دنیا هه‌یه له‌ژیر قاچماندا هه‌لده‌قوزیه‌وه. ل ۵».

ترس له‌وه‌ی بئ هیچ گوناهییک بیسته‌قوربانی کولتووری ده‌مارگیری و کۆن. تا ئیره‌چند هۆکارپکی خیران که ترسی مانه‌وه له ولاتییک دروست ده‌که‌ن، ناینده‌ی ره‌شی تیدا چاره‌روانکراو بئ، بوچه له پیناو سرپه‌وه‌ی نه‌و ترسه‌ ده‌بئ زنجیره‌یه‌ک ترس و سامناکیی و موجازه‌فه بگریته به‌ر... هه‌موو ترسه‌کانی ولات ده‌بئ به ترسی مان و نه‌مان

بس‌رپته‌وه، له پیناو گه‌یشتن به نامانجیکی نادیار.

که برپاری کۆتایی ده‌داو ناو پینخه‌فه گه‌رمه‌که‌ی جیده‌هیلئ، ئیدی سه‌فه‌ری ترسه‌کان و سه‌فه‌ری ره‌ش ده‌ست پیده‌کا. ترس له کئی و ترس له چی؟ بی‌گومان هه‌ر زوو هه‌ست ده‌که‌ی که‌سی یه‌که‌می تیکسته‌که، ترسیکی گه‌وره‌ی هه‌یه له چاره‌نووس، چاره‌نووسیکی نادیار، خوئی نازانی روو له کوی ده‌کا و نه‌و سه‌فه‌ره‌ی به‌ره‌و کوی؟

بوچه له دوایین «لوفه‌ی پیرام» بو دوایین جار سه‌یریکی هه‌ولیر ده‌کات و ده‌لئ: «زور په‌ست بووم، سه‌رم بادا، له دلئ خۆمدا ده‌مگوت: نه‌وه بو کوی؟ خۆم خۆم نه‌نفال ده‌که‌م. ل ۹» به‌دریژی نه‌و نۆقلیته‌ ده‌کیومینتییه هه‌میشه‌ پرسی ترس له چاره‌نووسی نادیار دووباره ده‌بپته‌وه، بی‌گومان نه‌و پرسیاره لای هه‌ر که‌سیکی ناساییش وه‌کو برووسکه له چهند چرکه‌یه‌کدا دیت و تپه‌ر ده‌بئ به‌لام لای منی ده‌قنوس پرسیکه جی‌گای قوول بوونه‌وه و دووباره‌کردنه‌وه‌یه، بوچه له شوینیکی تری تیکسته‌که‌دا ده‌پرسئ: «ئیمه ئیستا به‌ره‌و کام شار ده‌روین؟ ده‌مانه‌وی بچینه‌ کوی؟ ل ۲۴»

جاری وا هه‌یه رپه‌ره‌که‌شیان (قاچاغچی) تووشی سه‌راسیمه‌یی و سه‌رلیتشیوان دئ و خوئی ده‌داته ده‌ستی چاره‌نووسیکی نادیار، خوئی ده‌داته ده‌ستی قه‌ده‌ریکی ته‌ماوی، نازانن روو له کوی و به‌ره‌و کامه شوتن راپیچ ده‌کرین «قاچاخچییه‌ک گوتی: جه‌ماعه‌ت گه‌ر به‌ره‌و ده‌سته‌چه‌پ رویشتن نه‌وه به‌ره‌و یزانه، گه‌ر به‌ره‌و ده‌سته راستیش رویشتن، به‌داخه‌وه به‌ره‌و نه‌سته‌مبووله، به‌لام سه‌یاره‌کان

به هیچ لایهک لایان نه دا راست رویشتن کەس نه یه زانی بۆ کوئی ده مانیه ن ل ٦٤» له گه ل نه و ترسی پرسه له چاره نووسیکی ته ماوی و نادیار که هه تا کوتایی نوقلیتته که ده روا، ترسیکی تری ئاواش به بهرده وامی ده روا، که نه ویش له گه ل بریاردان له سه سه فەرکردن ده ست پیده کا و هه میسه ه تا گه یشتن به شوتنی مه به ست به ته ربیی له گه ل ترس له چاره نووس ده روا..

نه و ترسه ه، ترس و گومانه له قاچاغچی هه ره که سیک که ده یه وی به شیتوه یه کی نایاسایی سه فەر بکا چاره نووسی خوئی ده داته ده ستی یه کیکی تر که پیتی ده لێن: قاچاغچی.

هیشتا هه ره له «سوران» ن، تووشی نه و ترس و گومانه دین.. «ئیسلامی: لیره پاره کانتان بگۆر نه وه، به تومهن و لیره» چوین پاره کانتان گۆر یه وه که هاتینه وه ئیسلامی دیار نه بوو، چا و بگێره به هه موو لایهک نه ئیسلامی، نه لاندگرۆز.

- په فعت: کوره خو نه وه هه تیوه نه هاته وه؟

- مام په فعت: خه م مه خو دیته وه، خو نه گه ره نه یه ته وه هه نه وه ته هه ولێر، باش نبیه له ئیران و تورکیا جیتی نه هیشته وین.

- په فعت: کوره چ دیته وه، خو ئیمه ی کوش، دوو هه زاری برد، به خوای چاومان پیتی ناکه ویتته وه. (١١١).

ناچارین بپرسین بۆچی هه موو موسافیرتیکی ره ه، له گومان و ترسا ده گوزهرینی و هه میسه باوه ره به قاچاغچی ناکا، یان لیبی به گومانه؟ خوئی له بنه ره تدا قاچاغچی وه کو

هه ره یه کیکی دی مرۆقه، به لام مرۆقیکی ناشه رعی به پیتی هه موو ده ستوور و یاساکان.. دیاره ناشه رعی بوونی مرۆف کاتیکی دروست ده بێ، که نه و مرۆقه زۆر له عادات و ته قالید و باوه ره بنچینه یه کانی کۆمه ل و یاسا له ده ست ده دا.. مرۆقیکی موجازف و ئازا و بویره، زۆرجار له پیناوی «پاره» کۆمه لێ کردی نامۆ نه نجام ده دا.. با ته ماشاکه یین و بزانی یه کنی له قاچاغچییه کان که ده رچووی کۆلیتری زانیارییه له وه پره گرافه دا چون سه باره ت به قاچاغچییه تی ده دوئ:

«نه و کاره ه به هه موو که سی ناکرئ، چونکه ده بێ نه و که سه دلئی نه بێ یان زۆر دلره ق بێ، نه گینا سه ره که وتوو نابێ ل ٩١»

مه به ست له سه ره که وتنی قاچاغچی چییه؟ رۆشنه گه بانندی وه جبه و به ده ست هینانی زۆترین «پاره یه» له کورتترین کاتدا.. چون نه و پرۆسه یه نه نجام ده درئ؟ بێگومان ده بێ وه کو خوئی ده لئ: دلئی نه بێ یان دلره ق بێ.. چونکه رۆژانه به ره ورووی ده بیان که سه ده بیتته وه که له به ره بیتته ره تانی و خه راپی باری ئابووریدا، داوای لیتده که نه به پاره یه کی که م یاخود به خوژیاری ده ربازیان کا.. که وابه ئی نه گه ره قاچاغچی هینده سۆزوی و دلنه رم و به له نگاز دۆست بێ، ده بێ «رێکخراویکی خیرخوازی» دامه زرینئ و لانه واز و بیتته ره تانه کان ده ربازکا.. هه ندئ جار خو په رستی و پاره په رستی هه ندئ له قاچاغچییه کان ده گاته نه وه ی که دلئی نه میتنی، بۆ نمونه: که سیک به زیندوو یه تی له نیو به فر و له چۆله وانیدا به جئ ده هیلتی..

نه وه تا «جهنگۆ» ی قاچاغچی ده لئ: «من هه ره له کۆلیتره وه دللم مردل ٩١» که وابه ئی تو نه ی موسافیری سه فه ره ره شه کانی ترس، ده بێ به به رده وامی ترست هه بێ له که سیتیکی دلره ق، یاخود دل مردوو».

نه گه ره به سه ره پردی خویندنه وه یه کی ورد له ترس و گومان له قاچاغچی بپه رینه وه بۆ ترسیکی دی، نه و ده بێ باس له ترسی سه روشت بکه یین.. ترس له سه روشت له «حاجی ئۆمه ران» وه ده ست پیده کا، چونکه میترووی نه و سه فه ره ره شه بۆ مانگی نیسانی سالی ١٩٩٦ ده گه ریتته وه، سنوره کانی هه ره چوار پارچه ی کوردستان هه میسه له وه ماوانه دا سه خت و به فراوین.. به تایبه تیش له نیو چیا عاسیکاندا که تووله ریتی قاچاغ و ریتگی سه فه ره ره شه کانه.. «هه ردوو قاچم تا نیو قه دم که وته نیو به فر و به شی سه ره وه ی له شم رۆیشت، وامزانی بۆته دوو پارچه، به هه ردوو ده ست خو م له به فری پیتشه وه چیر کرده وه سوودی نه بوو... هتد ل ١٤».

به دریتی کاته کان زۆر نمونه و به لگه ی راسته قینه شمان له به ره ده سه ته که له سه فه ری ره شدا که سانیتیک بوونه ته خو راک و قوربانیی سه روشت، یه کیکی ئا و ده یبا، هه ندیک به فر سپان ده کا و له ژیر به فر دا جئ ده میتن، هه ندیکی دی له بیاباندا ده بنه لم، هه ندئ له بئ ئاویدا ده خنکین، که سانیتیک ده بنه جه می ئازله ئی درنده و گه له گورگ و... هتد.

خو که شانست ده بێ و له وه هه موو کاته سترو فه سه روشتیانه ده ربازت ده بێ و سه روشت ناشئ له ناوت ببا، ئینجا نۆزه ی ترسیکی دی که سه رچاوه کی مرۆقه..

ئەو ترسە مەرۆڭ خۆى ئافراندوويەتى، بازگە و كۆنترۆل و سەرباز و ھىزى سنوور پارىز، لە نىوانى زۆربەى سنوورەكانى ولاتانى دنيادا درىندەترىن كەس و نامرۆڭقانه ترىن ياسا دارپىژراون و دانراون. ئەوان كە لە ترسى سىروشت دەربازبان دەبى ترسى پاسدار دى «بنكەى پاسداران زۆر نزيك بو، بلاجكتۆرىش دەورى بنكەكەى رۆشن دەكردهوه. ل ۱۵» «كاتىمىر ۳-۴ و نيو له پەناى بەردەكە وەستايىن نەدەوتراين له پەناى بەردەكە بىيىنە دەرى، دەبانگوت ئەگەر بتان بىن خومپاره داوین. ل ۱۴» «بەلام دەبى ديسان راکەين تا ئەو پاسدارانەى سەر چيا نەگەنە سەر رىگامان. ل ۳۱» «ئەو گوندى زۆر ترسناك بو، ھىزىكى سنوور پارىزى زۆرى لىبوو. ل ۳۴» «لە پىرسى سەرباز گەيشتنە سەرمان، بىدەنگى و ترس بالى كيشا بەسەرمانا، خواپە تاخۆ چيمان بەسەر بىت. ل ۵۴» «لەبەر نەشسارەزايى قاچاغچىيەكان لەم رىگايە كەوتىنە كەمىنى كۆماندۆى يونانى، بەلام چ رىگايەك؟ لەگەل ھەر جوولەيەك، رىژنەيەك گوللە دەبارى، ل ۵۹» سنوورى دەستكردى بەناو عىراق- ئىران، ئىران- توركيا، يان توركيا- يونان، يونان- ئىتاليا، ھەمان سنوور و ھەمان ترس و ھەميشە ترس. بۆ يەككىك كە راكردوويەكى رەشە. كە ھەمىدىس لەو ترسەش دەربازى دەبى، ئەو جارەيان لەناو شارەكان كۆمەلنى ترسى نوئى دى،

ترس لە پۆلىس و بازگە و كۆنترۆلەكانيان، ترس لە ئاسايش و موخابەرات. «ناو بازارەكە پرېوو لە پۆلىس تا گەيشتىنە بەدالە بە سەد دوعا. ل ۲۱» «كەچى ناو- خانە- و دەروە پرې بوو لە سەرباز و پۆلىس» لەكاتى خويندنەوى ئەو نۆڤلىتە ترسىكى تر دەكەوتىتە بەرچا و كە ئەويش ترسە لە خەلك، خەلكى چايخانە، شوفىرى تاكسى و عەرەبانچى و ئەو مال و خاوەن مالانەش كە پەيوەندييان بە قاچاغچىيەكانەوه ھەيە. «دەچىنە ئەو چايخانە بەس كەس قسە نەكا، با نەزان ئىمە عىراقىن- ل ۲۵» بىگومان تا دەرۆن ترسى نوئىتر دىتە پىشەوه لەو سەفەرە ئەرژەنگ و سامناكە، ئەو جارەيان لە شوئىتىكدا ھەست بە ترسى بوونى «مىن» دەكەن. «چوار كەس بە مىن گىيانيان لە دەست دا. ل ۶۱» ترس لە تونىل و لەوكاتەى بەپى دەرۆن و شەمەندەفەر دى، ترس لە ھۆكارە كۆن و رەشەكانى گواستەنەوه، لەو بەلەم و ياخەتە كۆنەى دەريا دەپرى. ترس لە سنوورداش و قسەى خەلك، واتە ترس لە عەقلى جىماو، لە دواكە و تووى ترادتسىون. «بى ئومىد بووين و كارەساتى گەرانەوھەمان ھاتە بەرچا ل ۴۷» «دەستىكم بە سمىلم داھىنا ھىچ نەمابوو، خواپە ئەو لەسەر قاچاغچى سمىلشمان تاشى، كەچى گەرانەوھەمان ھەر مسۆگەرە، مەسەلەكە سمىل نەبوو. ھتد

ل ۴۷»

ترس لە رىگەر و ترس لە مەملانىي نىوانى قاچاغچى و راكردوو، لە نىوانى موسافىرى رەش و موسافىرىكى تى رەش، ترس لە خنكان لە بى ھەوايىدا لە نىو شاخىنە و لە نغزبوونى كەشتى و زىندان و پروت كۆرەنەوه و شەرف شكاندن و لىدان و بەھەلە سواربوونى كەشتى «وھكو ئەو چوار كوردەى بەھەلە بۆ مىسر رۆيشتبوون. ل ۱۰۸» ترس و ترس و ترس. ترس بۆ ھەميشەيى و لە ھەموو شتەكان. لەو نۆڤلىتە ماناى ترسەكانى سەفەرى موسافىرى رەشمان بە ئاسانى و زۆر بە جوانى بۆ رۆشن دەبىتەوه، ديارە پىبوست ناكە لەو زەمەنى تىلى كۆمىكاتسىون و گلۆباليزم و ھەموو پىشكەوتنە تەكنۆلۆژىيەكاندا، مەرۆڭ بەو ھەموو گەمە ترسانەدا رەتەي و بەھاي مەرۆڭقانه و جەستەى خۆى بخاتە نىو تاقيگەى ھەندى ئازمايشى سەير بە ناتۆرى ناوھەوى رۆح و لە پىناوى دارشتنى شتىكى دەستكرد كە پىي دەلئىن «ياسا». بەھەر حال من پىم وايە دەرچوون لەو تاقيكۆرەنەوه سەخت و دژوار و كارەساتاويى، نەك ھەر بە تەنيا ئاسان نىيە، بەلكو دەبى ھىز و ئىرادە و باوهرىكى بەتەن لە ناوھەوى ئەو كەسانەدا ھەبى كە لەو سەفەرى ترس و سەفەرى رەشەدا دەربازبان دەبى. بۆيە من دەستخۆشىيەكى گەرم و برادەرانە لە براى نووسەر باھۆز عەبدوللا دەكەم كە بەو زاكىرە پارا و جوانەى، ئەو فىلمە دۆكيومىنتىيە مېژووويىيە بە وشە و كىتب خستوتە نىو كىتبخانەى كوردى.